

HEYVAN TEODİSİYASI: ƏNƏNƏVİ VƏ POSTMODERN YANAŞMALAR

Nərmin FƏRƏCULLAYEVA*

Daxil olub: 17 Noyabr 2026 | Qəbul edilib: 9 Fevral 2026 | Onlayn nəşr edilib: 24 Mart 2026
 Received: 17 November 2026 | Accepted: 9 February 2026 | Published online: 24 March 2026

Açar sözlər: *fəlsəfə, teodisiya, heyvan izzirabı, Leybnis, Dölöz, postmodernizm*

Giriş

Bu məqalədə teodisiya probleminə ənənəvi və çağdaş yanaşmalar nəzərdən keçirilir. Umberto Ekonun postmodern fəlsəfəsində mərkəzi yer tutan interpretasiya nəzəriyyəsi isə məqalədə metodoloji istiqamətverici prinsip kimi çıxış edir.

Teodisiya yüzillərlə davam edən dini-fəlsəfi müzakirənin adıdır. Bu müzakirə xeyirxah və qüdrətli Tanrı ilə dünyadakı izzirab arasında yaranan paradoksu aydınlaşdırmağa çalışır. Sual belə qoyulur: “Tanrı xeyirxah və qüdrətlidir, bəs dünyadakı izzirabı necə izah etməli?”

Teodisiya müzakirəsi xristian ilahiyyatında başlayıb. Qədim yunan dilindən tərcümədə *theos* (Tanrı) və *dikē* (ədalət, bəraət) sözlərinin birləşməsindən yaranaraq “Tanrıya bəraət” mənasını verir. Erkən xristian ilahiyyatının formalaşdığı dövrdə intellektual ənənənin dili yunan dili olduğuna görə, “teodisiya” da bir anlayış kimi məhz bu dildə yaranmışdır.

Ənənəvi xristian ilahiyyatı Tanrı və insan izzirabı haqqındakı sualları müxtəlif cür cavablandırır. Avreli Avqustinə (IV əsr) görə, insanların çekdiyi hər bir əzab Adəmin “ilk günah”ının nəticəsidir, lakin Tanrı bu izzirablardan xilas yolunu göstərir. Foma Akvinalının (XIII əsr) yanaşmasına görə, insan izzirabı ədalətli Tanrının böyük planının tərkib hissəsidir. Yepiskop İreneusa (II əsr) görə isə Tanrı əzablara izn verir, çünki əzab insana mənən təkmilləşməyə imkan yaradır; insan əzab çəkərək inkişaf edir və Tanrıya yaxınlaşır.

Sonralar İslam ilahiyyatı da teodisiya müzakirəsinə qoşuldu. Burada da fərqli yanaşmalar mövcuddur: “hikmət teodisiyası”na görə, Allahın səhv etməsi məntiqlə mümkün deyil və hər bir izzirab Onun gizli hikmətli planına uyğundur. “Sınaq teodisiyası”na görə, izzirablar insanın imanını yoxlamaq üçün bir sınaqdır; ağrı əbəs deyil, onun məqsədi insana Allahı xatırlatmaqdır. “Sufi teodisiyası” isə izzirabı insanın mənəvi saflaşmasının və ruhun kamilləşməsinin bir mərhələsi kimi görür.

Göründüyü kimi, klassik teodisiya “əzab” dedikdə birbaşa insanın çekdiyi ağrıları nəzərdə tutur. Heyvanların izzirabı mövzusu isə daha mürəkkəb və cavablandırılması çətin olan suallar doğurur. Əgər insanın çekdiyi əzablar azad iradə, günah, sınaq və ya mənəvi saflaşma ilə izah olunursa, bu arqumentlərin heç biri heyvanlara aid edilə bilməz. Bəs onların izzirabını necə izah etməli? Heyvanların da xəstəliklərin, yırtıcılığın, zəlzələ və vulkan kimi təbii proseslərin qurbanı olması teodisiya müzakirələrini yeni bir istiqamətə yönəltdi.

U.Eko “İnterpretasiya və həddən ziyadə interpretasiya” əsərində göstərir ki, dini və fəlsəfi mətnlər “açıq struktur”a malik olsalar da, bu açıqlıq istənilən interpretasiyanın legitimliyi demək deyil. Teodisiya kimi mövzular məhz bu təhlükə ilə üz-üzədir: izzirabı izah etmək cəhdi tez-tez spekulativ, etik nəticələri zəiflədən və ya əzabı estetikləşdirən “həddən ziyadə interpretasiya”ya çevrilir. Bu baxımdan, Ekonun “interpretasiya məhdudiyyəti” prinsipi heyvan teodisiyasının postmodern müzakirəsində əsas metodoloji filtr rolunu oynaya bilər.

* doktorant, AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
 e-mail: info@nerrminkamal.com
 ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-5954-6804>

1. Fəlsəfədə heyvan teodisiyası müzakirəsinin ilk şərtləri

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, “heyvan teodisiyası” – yaradılış nizamında xeyirxah və qüdrətli Tanrının niyə insan kimi şüuru, əxlaqı, azad iradəsi və seçim imkanı olmayan varlıqların iztirabına icazə verdiyini izah etməyə çalışan dini-fəlsəfi arqumentlərin ümumi adıdır. Əslində, antik yunanlardan hindlilərə qədər bütün qədim sivilizasiyalar heyvanlar haqqında düşündürdülər: Aristotel heyvanların təsnifatını aparır, Ezop onların dilindən təmsillər yazır, antik dünya incəsənəti isə heyvanları qayaların və məişət əşyalarının üzərində təsvir edirdi. Lakin heyvanların məhz teodisiya kontekstində – yəni Tanrının niyə heyvan əzabına yol verməsi müstəvisində – müzakirəsi xeyli dərəcədə yeni hadisədir.

Hətta yeni dövr fəlsəfəsinin ilk mərhələsi hesab olunan XVII-XVIII əsrlərdə belə, bu mövzu ciddi teoloji-fəlsəfi problem kimi qəbul edilmirdi. Rene Dekart (1596–1650) birmənalı şəkildə hesab edirdi ki, heyvanlar “ruhsuz avtomaton”, yəni “heyvan-maşın”dır (*bête machine*). Onun fikrincə, heyvanların hiss etdiyi ağrı mexaniki reaksiyalardan başqa bir şey deyil. Dekart bu mövqeyini həm çağdaşları ilə məktublaşmalarında, həm də “Metod haqqında mülahizə” əsərində ifadə etmişdir.

Qərb fəlsəfəsində heyvan əzabına mexaniki rəasionalistlərdən fərqli yanaşan ilk mütəfəkkirlərdən biri ingilis filosofu Anna Konveydir (1631–1679). Onun “Antik və modern fəlsəfənin prinsipləri” monoqrafiyasında irəli sürdüyü yanaşma, müasir teodisiyada “ruh formalaşdırma” (soul-making) adlanan baxışın ibtidai formasıdır. Bu baxışa görə, əzab heyvanın ruhunu inkişaf etdirərək onu növbəti həyatda bir formadan digərinə çevirir; məsələn, əzab çəkən at “o dünyaya” insan kimi daxil olur. Bütün canlılarda mükəmməlləşmə potensialı var və əzab-əziyyət bu yolda zəruri prosesdir. Konvey bütün canlıların ruhu olduğunu müdafiə edərək, onlara qarşı etik məsuliyyət daşımağımızın vacibliyini vurğulayır.

Fəlsəfə tarixində teodisiyanın ilk sistemli təhlilinə Q.V.Leybnisin (1646–1716) “Teodisiya mövzusunda esselər” (1710) əsərində rast gəlirik. Leybnis bu əsərdə heyvan teodisiyasına da geniş yer ayırır. Onun fikrincə, heyvanlarda müşahidə etdiyimiz hərəkətlər sadəcə mexaniki reaksiyalar deyil; onlar da insanlar kimi “monad”lardan təşkil olunduqları üçün (tutqun olsa da) müəyyən qavrayışa malikdirlər.

Leybnisə görə, ağrı, əzab və ölüm “şər” deyil, təbii nizamın bir parçasıdır. Tanrı heyvanlara bu əzablara görə axirətdə mükafat vermək məcburiyyətində deyil, çünki onlar rəasional-mənəvi varlıq sayılmırlar. Heyvan ağrısına yol verilməsinin səbəbi bütövlükdə dünyanın təkmilliyinə xidmət etməsidir. Leybnis bunu rəssamlıqdakı kölgə və ya musiqidəki dissonans səslərlə müqayisə edir: ayrıca götürüldükdə xoş gəlməsə də, ümumi planda varlığın harmoniyasını tamamlayır. Bu baxış fəlsəfədə “ən yaxşı mümkün dünya” yanaşması kimi tanınır. Leybnisin bu mövqeyi sonradan heyvan ağrısının daha geniş teoloji və fəlsəfi müstəvidə müzakirə edilməsinə güclü təkan vermişdir.

2. Heyvan teodisiyasına teoloji yanaşmaların əsas aspektləri

İlahiyyət heyvan əzabına münasibət məsələsində uzun bir təkamül yolu keçib. İnsan teodisiyası müzakirələri xristian ilahiyyatında başladığı üçün heyvan ağrısı məsələsinə dair də ilk növbədə xristianlığın mövqeyinə nəzər salmaq. İncilə görə, Allah heyvanları Öz hikmət və qayğıkeşliyini göstərmək, yer üzünü doldurmaq və insan həyatını dəstəkləmək üçün “yaxşı varlıqlar” kimi yaradıb. İnsanlar heyvanlardan daha üstün mərtəbədə yaradılsa da, bu, onları istismar etmək üçün bir imtiyaz kimi başa düşülməməlidir; insan işləyən heyvanlara istirahət verməli, onları incitməməli və zəif fərdlərin qayğısına qalmalıdır.

Quranda da heyvanların yaradılış məqsədi və statusu haqqında bəhs olunur. Burada heyvanlar yalnız insana xidmət edən “obyektlər” deyil, həm də özünəməxsus dəyəri və məqsədi olan varlıqlar kimi təqdim edilir. “Ənam” surəsinin 38-ci ayəsində buyrulur: “Yer üzündə hərəkət edən elə bir heyvan və iki qanadlı uçuşlu qanadlı quş yoxdur ki, sizin kimi ümmətlər olmasınlar”. Bu ayə heyvanların da özünəməxsus “ümmət” təşkil etdiyini, yəni müəyyən nizamla yaşayan icmalar olduğunu gös-

tərir. Burada insanla heyvan arasında ontoloji bağlılığa və yaradılışdakı ortaq taleyə işarə edilir. Həm xristianlıq, həm də İslam heyvanlara mərhəməti Allaha olan ehtiramın bir parçası sayır.

XX əsrdə ilahiyyatda heyvan əzabı həm təbiət elmlərinin, həm də əxlaqi məsuliyyətin işığında şərh edilməyə başladı. Xüsusilə Ç.Darvinin təkamül nəzəriyyəsi ilə qarşılaşan xristian ilahiyyatı heyvanların ağrı və əzabını yeni müstəvidə izah etməyə ehtiyac duydu. Müasir ilahiyyat bu məsələni əsasən üç çərçivədə izah edir: təkamül teodisiyası, ruh formalaşdırma və proses teodisiyası.

Təkamül teodisiyasına görə, bir heyvanın digərinə ov olması həyatın mürəkkəbliyi və gözəlliyinin rəhni olan “təbii seçmə” üçün zəruridir. Bu yanaşma heyvan əzabını həm yaradılışın məqsədi, həm də bioloji zərurət kimi izah etdiyi üçün “Birləşmiş təkamül teodisiyası” adlanır. Bu mövqedən çıxış edən K.Sautgeyt öz arqumentini İncilə istinad edərək qurur: *“Bütün yaradılış doğuş sancıları kimi inləyir”*. Sautgeytnin tezisində görə, yer üzündəki həyat mahiyyətcə yaxşı olsa da, bu proses əzabla müşayiət olunur. O, aşağıdakı məntiqi nəticəyə gəlir:

1. Yaxşı olan bir xassənin mövcudluğu (məsələn, azad iradə və ya bioloji inkişaf) eyni zamanda ziyanlı nəticələrin yaranma ehtimalını da daşıyır.
2. Xeyir, daxilində ziyanı da ehtiva edən bir proses vasitəsilə inkişaf edən bir məqsəddir (məsələn, mənəvi formalaşma).
3. Xeyirli olanın mövcudluğu əzab və ya ziyan təcrübəsindən ayrılmazdır (məsələn, təkamül prosesi).

Sautgeyt hesab edir ki, Tanrının xeyirxahlığı ilə təkamülün çətinlikləri daxilən əlaqəlidir və heyvan əzabı həyatın inkişafının qaçılmaz yan təsiridir.

Proses teodisiyasına görə isə yaradılış bitmiş bir akt deyil, o hələ də formalaşmaqdadır. Tanrı dünyayla daimi əlaqədədir, yaradılışla birlikdə inkişaf edir, canlılarla birgə əzab çəkir və onlara yol yoldaşı olur.

Ruh formalaşdırma teodisiyası isə inanır ki, əzab heyvanların ruhunu yetkinləşdirir; nəticədə ölümdən sonra onlar “o dünyaya” kamil bir mahiyyətdə daxil ola bilirlər. Əgər əzab ali bir xeyirə xidmət edirsə, o, əxlaqi baxımdan bəraət qazanmış sayılır.

Teodisiya müzakirələrindəki ən çətin məqamlardan biri parazitlik, bətdaxili kannibalizm və fərdlərin bir-birini öldürməsi kimi hallardır. Tədqiqatçı Nosal bu faktların teoloji çaşqınlıq yaratdığını qəbul etsə də, maraqlı bir tezis irəli sürür: bu “çətin sevilən” davranışlar insan üçün etik bir fürsətdir. Mömin bu cür canlılara da mərhəmət göstərməklə Tanrı ilə münasibətini dərinləşdirə bilər. Beləliklə, müasir tədqiqatçılar məsələni spekulativ müstəvidən praktik-mənəvi müstəviyə keçirirlər.

3. Müasir fəlsəfi yanaşmaların əsas istiqaməti

Müasir fəlsəfə, digər sahələrdə olduğu kimi, bu məsələdə də elmin nailiyyətlərini yaxından izləyir. Elm artıq sübuta yetirib ki, vaxtilə heyvan əzabını inkar edən metafizik-teoloji baxışlar əsassızdır: heyvanlar da emosiyalara malikdir, ağrı hiss edirlər, hətta mürəkkəb sosial bacarıqlara sahibdirlər. Heyvan davranışlarını öyrənən etologiya elmi sübut etmişdir ki, məsələn, fillər ölmüş sürü üzvləri üçün dərin emosional sarsıntı keçirərək yas saxlayırlar – bu xüsusiyyət əvvəllər yalnız insanlara aid edilirdi. Neyrobioloji tədqiqatlar da heyvan və quşların mürəkkəb sinir sisteminə malik olduğunu, onların da stress və ağrı keçirdiyini göstərir. Məməlilərdən gəmiricilər və meymunlarda uzunmüddətli stress, eynilə insanlarda olduğu kimi, beynin emosiya və yaddaşa cavabdeh hissələrində ciddi dəyişikliklər yaradır. Beləliklə, Leybnisin “ən yaxşı mümkün dünya” və Dekartın “heyvan-maşın” kimi metafizik-teoloji yanaşmaları empirik sübutlarla təkzib olunub. Heyvanlar sadəcə avtomaton deyil, onlar subyektiv təcrübəyə malik varlıqlardır.

Əgər heyvanlar ağrı hiss edirsə, onlara ağrı vermək mənəvi problemdir. Empirik sübutlar fəlsəfəni abstrakt debatlardan praktik etikaya doğru çəkir. Müasir fəlsəfi fikir heyvan teodisiyasının ənənəvi sualını – “Tanrı xeyirxah və qüdrətlidir, bəs heyvanların iztirabına niyə razı olur?” – “niyə” müstəvisindən “nə etməli” müstəvisinə keçirərək etik münasibəti ön plana çıxarır. Qərb fəlsəfəsi XX əsrin 70-80-ci illərindən etibarən heyvan iztirabını insanın əxlaqi məsuliyyətinin bir hissəsi kimi qə-

bul edir. Bu, insanın iyerarxik üstünlüyünü və təbiətin mərkəzi sayılmasını (antroposentrizm) tənqid edən postmodern dövrün təsiridir. Bu dövrdə insanın digər canlılarla münasibəti təkcə utilitar yanaşmalarla deyil, həm də empatiya, məsuliyyət və qarşılıqlı asılılıq anlayışları çərçivəsində yenidən qurulur.

Postmodern yanaşma insanı bilik və mənanın yeganə mərkəzi kimi qəbul edən anlayışlara qarşı çıxır, varlığı çoxsaylı münasibətlər şəbəkəsi kimi görür. Məsələn, J. Dölöz “Min zəmi” əsərində “heyvana çevrilmə” (devenir-animal) anlayışını irəli sürərək insan və heyvan arasındakı sərt sərhədləri yenidən düşünməyə çağırır. Bu, heyvanı təqlid etmək deyil, insanla heyvanın ortaq cəhətləri və bir-birinə qarşılıqlı təsiri üzərində qurulan yeni bir dünyagörüşüdür. J.Derrida da “Heyvanam, deməli, varam” (L'Animal que donc je suis) adlı əsərində antroposentrik təfəkkürlə heyvanlara ziyan vurduğumuzu vurğulayır. Derridanın əsas tezisində görə: “Heyvanlar yalnız bioloji obyektlər deyil, həm də etik subyektlərdir”. O, etik münasibətin əsasını insanın üstünlüyündə deyil, baxılanla baxan arasındakı münasibətdən doğan məsuliyyətdə görür.

Umberto Ekoya görə, mətn “açıqdır”, lakin bu, etik və semantik məsuliyyətdən azad interpretasiya demək deyil. Eko “həddən ziyadə interpretasiya” anlayışı ilə xəbərdarlıq edir ki, metafizik və dini mövzuların ifrat simvolik oxunuşu real iztirabı nəzəri konstruksiyaya çevirərək onu görünməz edə bilər. Heyvan teodisiyası kontekstində iztirabın “böyük plan” və ya “ilahi estetika” naminə normallaşdırılması etik korluğa səbəb olur. Bu nöqtədə amerikalı filosof Marta Nussbaum mövzunu “imkanlar yanaşması” (capabilities approach) ilə zənginləşdirir. Onun fikrincə, heyvanlar sadəcə əzab çəkən varlıqlar deyil, özünəməxsus potensiala malik canlılardır. Biz heyvanların hüquqlarını yalnız əzabın azaldılması kimi deyil, geniş sosial ədalət kontekstində dəyərləndirməliyik.

Yekun olaraq, müasir Qərb fəlsəfəsi heyvan məsələsində metafizik izahların yerinə etik məsuliyyəti irəli çəkir. Əgər teodisiya sualını mücərrəd cavablarla tam izah edə bilmiriksə, necə hərəkət etməli olduğumuz haqqında düşünmək daha faydalıdır. Heyvanlara qarşı empatiya hissi abstrakt teoloji cavablar əvəzinə ədəbiyyat, media və təhsil vasitəsilə cəmiyyətə aşılmalıdır.

Nəticə

Bu məqalədə heyvan teodisiyası mövzusunda teoloji və fəlsəfi baxışlar müqayisəli şəkildə təqdim edilmiş, həmin yanaşmalara U.Ekonun interpretasiya metodu prizmasından baxmaq təklif olunmuşdur. Tədqiqat zamanı əvvəlcə ilahiyatdakı insan teodisiyası, daha sonra heyvan teodisiyasına dair ilkin metafizik münasibətlər nəzərdən keçirilmişdir. Müasir teologiyada formalaşan təkamül teodisiyası, “ruh formalaşdırma” və proses teodisiyası kimi baxışlar təhlil edildikdən sonra, postmodern dövrdə heyvan əzabının geniş etik perspektivdə qiymətləndirildiyi göstərilmişdir.

Postmodern yanaşmanın bariz nümunələri kimi J.Dölözün “heyvana çevrilmə” anlayışına və J.Derridanın “Heyvanam, deməli, varam” əsərinə müraciət edilmişdir. Heyvanları hissiz maşın hesab edən kartezian rəşionalizmi ilə heyvanların etik subyektlər olduğunu bəyan edən postmodern fəlsəfə arasındakı fundamental fərq vurğulanmışdır. Beləliklə, aydın olur ki, heyvan teodisiyası tarixən teoloji-metafizik müzakirə kimi başlasa da, zamanla insanın varlıq qarşısındakı məsuliyyətini yenidən düşünməyə çağıran dərin bir etik diskursa çevrilmişdir.

Heyvan əzabı məsələsinə mədəni-əxlaqi şəüurun təkamülünün bir tərkib hissəsi kimi baxsaq, bu istiqamətdə aparılacaq yeni araşdırmalar din, etika və ekologiya arasındakı üzvi əlaqələri daha aydın üzə çıxara bilər. İnsan cəmiyyətində ali dəyərlərin bərqərar olması üçün intellektual fikrin səfərbər edildiyi kimi, “bizim kimi ümmət olan” heyvanlar üçün də ədalət prinsipi tam təsdiqini tapana qədər bu fəlsəfi müzakirələr davam etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Brown D. Animal Souls and Beast Machines: Descartes's Mechanical Biology // *Animals: A History*, edit. by Peter Adamson and G. Fay Edwards. Oxford: Oxford University Press, 2018, pp. 187-209.
2. Deleuze G., and Félix G. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987, 632 p.
3. Derrida J. The Animal That Therefore I Am. *Critical Inquiry*, Vol. 28, no. 2, 2002, pp. 369-418.
4. Descartes R. *Discourse on the Method & Meditations on First Philosophy*. Create Space Independent Publishing Platform, 2017, 96 p. (createspace independent publishing platform).
5. Eco U. *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 160 p.
6. Halper P., and Kyle W. A Soul-Making Theodicy for Animals? // *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 97, no. 1, 2025, pp. 45-60.
7. Hick, J. *Evil and the God of Love*. London: Macmillan, 1966. 384 p.
8. Leibniz G.W. *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man, and the Origin of Evil*. Translated by E.M. Huggard, edit. by Austin Farrer. La Salle, IL: Open Court Publishing Company, 1985, 448 p.
9. Murray M. The Problem of Animal Pain: A Theodicy for All Creatures Great and Small. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, 197 p.
10. Nosal A.P. Theological Implications of the Existence of 'Offensive' Animals and the Ascetical Opportunities They Provide // *Zygon: Journal of Religion and Science*, Vol. 60, no. 1, 2025, pp. 3-25.
11. Nussbaum M.C. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species*. Belknap Press of Harvard University Press, 2006, 512 p.
12. Southgate C. *The Groaning of Creation: God, Evolution, and the Problem of Evil*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2008, 196 p.

Резюме

Нармин Фараджуллаева

Теодицея страдания животных: традиционные и постмодернистские подходы

Статья посвящена проблеме страдания животных в контексте истории теологии и философии. Теодицея традиционно исследует противоречие между всеблагим и всемогущим Богом и существованием зла и страдания. В первые века христианской теологии под страданием понималось преимущественно человеческое страдание, объясняемое категориями свободной воли, наказания или нравственного очищения. Однако животное страдание не подпадает под эти объяснения и представляет особую проблему.

В статье представлен обзор истории теодицеи, включая взгляды Р.Декарта, который рассматривал животных как «бездушные автоматы», а также последующее развитие дискуссии в западной философии. Рассмотрены работы А.Конвея и Г.Лейбница, которые, исходя из метафизических позиций, подчеркивали значимость страдания животных для духовного формирования или гармонии мира. Особое внимание уделено современным постмодернистским концепциям, таким как «становление-животным» Ж.Делёза и эссе Ж.Деррида, смещающим акцент с метафизики на этическую ответственность человека перед животными.

Автор утверждает, что интеграция проблемы страдания животных в философский и богословский дискурс выявляет ограничения традиционного антропоцентризма, обостряет моральные обязательства и способствует формированию новых подходов к отношению человека к другим живым существам. Современная философия рассматривает животных не только как объекты страдания, но и как этических субъектов, чьи права и благополучие должны учитываться. Постмодернистский подход призывает переосмыслить антропоцентрические нормы. Современная мысль, включая работы таких философов, как Ниссбаум, переносит ответственность за животных с индивидуального уровня на социальный, показывая, что проблема страдания животных требует практического внедрения этических принципов. Эта статья предлагает новый взгляд на животную теодицею в Азербайджане, объединяя традиционные и постмодернистские подходы, стимулируя дискуссии о правах животных и моральной ответственности человека.

Ключевые слова: философия, теодицея, страдания животных, Лейбниц, Делёз, постмодернизм

Summary

Narmin Farajullayeva

Animal Theodicy: Traditional and Postmodern Perspectives

This article examines the issue of animal suffering within the history of theology and philosophy. Theodicy is a religious-philosophical discourse that seeks to answer the question: “If God is omnipotent and benevolent, why does suffering exist in the world?” In traditional theodicy suffering was understood primarily as human suffering, explained in terms of free will, punishment, trial, or moral purification. Animal suffering, however, cannot be interpreted through these categories.

The article first, provides an overview of perspectives, including R.Descartes’s conception of animals as “soulless automats,” and the subsequent development of the debate in Western philosophy. The discussion also addresses A.Conway and G.W.Leibniz, who, despite metaphysical assumptions, emphasized the significance of animal suffering for spiritual formation and the overall harmony of the world. Special attention is given to contemporary postmodern perspectives, including J.Deleuze’s ‘becoming-animal’ and J.Derrida’s essay *The Animal That Therefore I Am*, which shift the focus from metaphysical explanations to human ethical responsibility for animals.

The article argues that theological and metaphysical approaches to animal theodicy fail to provide satisfactory answers, making ethical discussion the necessary focus. Contemporary Western philosophy increasingly recognizes animals as ethical subjects whose rights and welfare must be considered. New perspectives, including the work of M.Nussbaum, extend responsibility from the individual to the social level, demonstrating that addressing animal suffering requires practical ethical engagement. This article presents a renewed view of animal theodicy in Azerbaijan, bridging traditional and postmodern perspectives and promoting discussion on animal welfare and human moral responsibility.

Key words: *philosophy, theodicy, animal suffering, Leibniz, Deleuze, postmodernism*

Rəyçi: *AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Əliyev Bəxtiyar Həmzə oğlu*